

Yeşil Teknik

Cenk Durmuşkahya
cdkahya@hotmail.com

Müziyen Bitkiler

İnsanoğlu var olduğu günden beri çeşitli amaçlar doğrultusunda kendi sesini kullandı, ancak bir süre sonra kendi sesi yetersiz kalınca ses çıkarabilecek doğal malzemeler aramaya koyuldu. Bunun için atalarımız kimi zaman taşları, kim zaman içi boş olan çeşitli hayvan boynuzlarını ve son olarak da ses çıkarma özelliği bulunan bitkileri keşfettiler. Bu ay sizlere çevremizde sıkça gördüğümüz ve ses çıkaran bitkileri tanıtacağız.

Sesimiz olmasaydı ya da sesimizi kullanmayı bilmeseydik herhalde yaşamamız çok zor olurdu. Çünkü ne telefonla konuşabiliydik ne de radyo dinleyebiliydik. Bu nedenle Sesler yaşamımızda çok önemli bir yer tutuyor. Çevremizde doğal ve doğal olmayan sesler var. Doğal sesler, canlılar tarafından üretilen ya da rüzgar, deniz gibi cansız varlıkların devinimi sonucunda çıkan sesler. Doğal olmayan seslerse insanoğlu tarafından çeşitli uğraşlar sonucunda ortaya çıkarılan sesler. Örneğin müzik, doğal olmayan bir ses.

Çevremizde ses çıkarmak için çok değişik yeşil teknikler bulunuyor. Örneğin, elinizi koltukaltınıza koyup kolunuzu açıp kapayarak ya da parmaklarınızı kütürdeterek ses çıkarabilirsiniz. Ancak çıkardığınız sesin anlamlı ve melodik olabilmesi için çıkan sesin kontrol edilebiliyor olması gerekiyor. İnsanlar da binlerce yıldan beri yaptıkları gözlemler sonucunda ses veren bitkileri ve hayvan parçalarını keşfedip kullanarak çeşitli müzik aletlerini ürettiler.

Müzik tarihine bakıldığında hayvanlardan elde edilen müzik aletlerinin keşfi, ses veren bitkilerin keşfinden daha eskiye dayanıyor. Örneğin, ilk müzik aletleri kemik ve boynuzlardan yapılıyordu. Orta Asya ve Eski Mısır'da yapılan arkeolojik çalışmalarda, MÖ 3000-4000 yıllarına ait kazı alanlarında kemik ve boynuzdan yapılmış ilkel düdüklere ortaya çıkarıldı. Bu tip çalgılar yakın zamana kadar hem haberleşmek hem de müzik üretmek için kullanılıyordu. Kemik ve boynuzdan sonra çeşitli kıllar da özellikle telli çalgıların yapımında kullanılmaya başlandı.

Bitkiler âlemine gelince, bitkilerin hepsi, biçim ve yapı bakımından ses çıkarmaya uygun değil. Bir bitkinin ses çıkarmaya uygun olması için ya ortasında hava akımının geçmesi için bir boşluk olması gerekiyor ya da ses dalgalarını iyi iletilebileceği özel bir anatomik yapıya sahip olması gerekiyor. Doğada bu bakımdan en şanlı bitkinin kamyş olduğu biliniyor. Bilimsel adı *Phragmites australis* olan bu bitkiye birçok yörede "kargı"

ya da "saz" adları da veriliyor. "Saz" adı onun ses çıkarma özelliğini betimliyor. Çünkü dilimizde "saz" sözcüğü müzik aletlerine verilen genel bir ad.

Kamyş, kargı ya da diğer adıyla saz, boyu 4 metreye kadar uzayabilen yumru ve çok yıllık bir bitki. Genellikle su kenarlarında büyüyen bu bitkinin yaprakları 1-3 cm genişliğinde ve 10-40 cm boyunda olabilirken, içi boş olan gövdesi 0,5-1,5 cm çapında oluyor. Rüzgârla sallandığında doğal olarak da ses çıkaran bu bitkinin gövdesinde boşluk olması nedeniyle, işlendiğinde de oldukça yüksek düzeyde ses çıkarabiliyor.

Doğanın en sesli bitkisi olan kamyş, sahip olduğu anatomik yapıyla ses çıkarmaya çok uygun. Gövdesinin ortasında bulunan doğal boşluk nedeniyle çoğu kez insan gırtlığına benzetilen bu bitki hafif olması, hızlı büyümesi, kolay işlenebilmesi ve bol bulunması nedeniyle birçok müzik aletinin yapımında kullanılıyor.

Kamyştan yapılan ilk müzik aletinin kaval olduğu kabul ediliyor. Kaval sözcüğü, içi boş anlamına gelen "kav" sözcüğünden türetilmiş. Kamyşın da içi boş olması ve bu aletin yapımında kullanılması bu görüşü destekliyor. Yaklaşık 5000 yıllık bir geçmişe sahip kavalların günümüzde çok fazla çeşidi var. Ancak önce kemikten, sonra da kamyştan yapılan kavalların 2 ya da 3 deliği bulunuyordu. İlkçağlarda düdüklere gibi yalnızca tek bir ses çıkaran kavalların delik sayısı zaman içinde arttırılarak ses renginde ve nota yapısında da gelişmeler kaydedildi. Günümüzde çok farklı sesler çıkarabilen kavallarda 8 delik bulunuyor.

Önceleri kaval yapımında yalnızca kamyş kullanılırken günümüzde teknolojinin gelişmesi, torna ve matkapların yaygınlaşmasıyla bugün birçok bitkiden kaval yapmak mümkün. Günümüz-

de kaliteli bir ses elde etmek için en çok erik, kayısı, kızılçık, armut gibi odunu yumuşak olan meyve ağaçlarından kaval yapılıyor. Bu ağaçların bulunmadığı bazı yörelerdeyse odunu sert olan zeytin, şimşir ve ardıç gibi ağaçlar da kullanılabiliyor. Ancak odunu yumuşak olan ağaçlardan yapılan kavalın sesi daha yumuşak ve daha gür oluyor.

Kavaldan daha sonra ortaya çıkan, ancak daha küçük bir coğrafyada kullanılan "mey" ise erik, zerdali, kayısı, gül ve ceviz ağaçlarından yapılıyor. Genel olarak zurnanın atası olarak kabul edilen ve çok içli bir ses çıkaran mey, "balaban" olarak da biliniyor. Bu alete balaban adının verilmesinin nedeni de, sesinin yırtıcı bir kuş olan balabanın sesine benzetilmesidir.

Ses veren bitkilerden yapılan bir diğer önemli çalgı da zurna. İlk önceleri ağaç kabuklarından hazırlanan borudan yapılan zurnalar günümüzde bakır ve pirinç levhalardan yapılıyor. Antalya Teke yöresinde kullanılan ve nefesli çalgıların en küçüklerinden olan sipsi de bir çeşit ince kamyştan yapılıyor. Kalınlığı 4-5 mm, boyu 20 cm kadar olan sipsilerin 6 ya da 7 deliği bulunuyor ve boyuna göre oldukça gür bir ses çıkarıyor.

Kamyştan yapılan nefesli çalgıların belki de en önemlisi, ney. Günümüzde de kamyştan yapılmaya devam eden bu Mezopotamya çalgısının adı, Sümerce kamyş anlamına gelen "na - nay" sözcüğünden geliyor. MÖ 3000 yıllarında icat edilen bu çalgı 5000 yıldan beri kamyştan yapılıyor. Mezopotamya'da ortaya çıktıktan sonra Orta Asya'ya, İslamiyetin yayılmasıyla da Anadolu'ya ulaşıyor. Ney, çıkardığı buğulu sesiyle insan sesine en yakın ses olarak kabul ediliyor ve bu nedenle Tasavvuf müziğinde önemli bir yer tutuyor.

Günümüzde en kaliteli neyler, Hatay'ın Samandağı ilçesinde ve Suriye'de yetişen kamyşlardan yapılıyor. Aralık ve Ocak aylarında kesilen kamyşlar demetler halinde bağlanarak gölge bir yerde dik bir şekilde asılıyor ve yaklaşık bir yıl kurutulmaya bırakılıyorlar. Daha sonra kurumuş kamyşlar kabuklarından ve budaklarından ayrılıyor. Eğri olan kamyşlar su buharına tutularak düzeltiliyor ve istenilen uzunlukta kesilip üzerine delikler açılarak ney haline getiriliyorlar.

Eğer vaktiniz varsa siz de sulak alanlarda ya da deniz kenarlarında yetişen kamyşlardan ya da diğer müziyen bitkilerden kendinize uygun bir müzik aletini yapabilir ve boş vakitlerinizi değerlendirebilirsiniz.

